HISTORIE HOLOCAUSTU

ŠOA S PŘIHLÉDNUTÍM K PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

MIROSLAVA LUDVÍKOVÁ

I. Vymezení tématu, definice
II. Nástup nacismu k moci
III. Chronologie událostí obecně
IV. Chronologie událostí v Protektorátu Čechy a Morava
a. Do prvních transportů v r. 1941
b. Ghetto Terezín

I. VYMEZENÍ TÉMATU, DEFINICE

Genocida: zločin proti lidskosti; proces, který znamená zničení národa nebo etnické skupiny, přičemž k němu nemusí dojít najednou a přímo hromadným vyvražděním všech příslušníků tohoto národa nebo etnické skupiny. Autorem pojmu Rafael Lemkin.

Holocaust (z řec. holocauston = celopal, zápalná oběť): termín se vžil od 70. let 20. stol. jako označení pro nacistické masové vyvražďování Židů s cílem úplně evropské Židovstvo vyhladit. Poprvé jej použil spisovatel a filozof Elie Wiesel v roce 1958 ve svém románu Noc. Postupně se začal používat i pro vyvražďování Romů (pro romský holocaust užíván termín porajmos).
Šoa (z hebr. katastrofa, zlo, zničení, zmar, vše překonávající zkáza): v židovských kruzích je používán jako termín vystihující podstatu vyvražďování Židů lépe než slovo holocaust. Tento termín je v této studii také používán.
Konečné řešení židovské otázky (Endlösung der Judenfrage): nacistický eufemismus, který měl zakrývat skutečnou podstatu jejich plánů. Plánem bylo vyvraždit všech 11 milionů Židů v Evropě, tj. od Británie po Ural (propočet Reinharda Heydricha na konferenci ve Wannsee v lednu 1942).

Šoa je jedinečným termínem moderní genocidy, od které se však odlišuje především ve třech bodech:
1. ve zprůmyslnění a zefektivnění celého systému, industrializace vražd a maximální využití těl obětí: průmyslové zpracování kostí, vlasů, kůže;
2. v byrokratizaci celého systému nenese odpovědnost nikdo, je jen kolečkem ve stroji;
3. v dehumanizaci obětí: vězni byli nuceni nosit vězeňské uniformy, které je měly zbavit individuality, jsou označeni číslem, vlasy mají ostříhány.

Podle teorie jednoho ze současných nejvýznamnějších historiků šoa, Yehudy Bauera, rodáka z Prahy žijícího již desítky let v Izraeli, byl šoa globální, totální a iracionální, což jej odlišuje od jiných genocid.

Šoa byl předělovou událostí nejen 20. století, ale i v dějinách celého lidstva, která byla způsobená selháním všech mravních konvencí civilizace a nastolila doposud neřešené otázky člověka a společnosti. Šlo o pokus vyvraždit všechny Židy a zničení jejich kultury (rasová politika nacistického Německa neusilovala např. o naprosté vyvraždění všech homosexuálů).

II. NÁSTUP NACISMU K MOCI

Antisemitismus, který byl nejprve motivovaný náboženskými motivy, byl přítomný ve společnosti takřka trvale antiky.[1] Dlouhodobé antisemitské stereotypy splynuly v 19. století s rasovými teoriemi a staly se v Německu všudypřítomnými.

[1] Problém pro antické chápání byl především židovský monoteismus. Svou roli sehrálo i to, že Židé žili v uzavřených komunitách dodržujících vlastní náboženské tradice a zvyky a nesplynuli s okolím. Ve středověku pak antisemitismus vyplýval z náboženské nevraživosti křesťanství vůči judaismu: Židé byli kolektivně představováni jako vrazi Boha, jako vyznavači škodlivé víry, jako odpůrci většinového (tj. křesťanského) světonázoru, jako vyvrhelové společnosti, o což se sami svým činem (tj. ukřižováním Krista) zasloužili. Židé byli obviňováni z toho, že vraždí křesťanské děti a jejich krev používají k rituálním účelům, že tráví study, znesvěcují hostie, etc. Pro tento středověký antisemitismus se spíše hodí termín antijudaismus, byl namířen proti náboženství, ne proti rase.

Židé byli vnímání jako ekonomická konkurence a bývali identifikováni se všemi nezdary německé společnosti, byli symbolem imperialismu, buržoazie i komunistického nebezpečí.

Sami nacisté navázali na tradice německého i mezinárodního moderního antisemitismu. Svůj program postavili na vykonstruované teorii moderního biologického rasismu, který na základě antropologických měření definoval i rasy podružné. Podklady zformuloval hrabě Joseph Arthur Gobineau v Eseji o nerovnosti lidských ras (1853-1855): hlavní tvůrčí složku bílé populace pro něj představuje severní (nordická) plavovlasá modrooká dolichocefalní (dlouholebá) podružná rasa a především její germánský kmen, árijci. Důležitou součástí nacistické teorie byla i východiska sociálního darwinismu (přirozený výběr, právo silnějšího), patrný je i vliv Houstona Stewarta Chamberlaina.

Německo po první světové válce prožívalo těžkou ekonomickou, politickou i společenskou krizi. Stát byl oslaben prohranou válkou. Němci, kterým bylo celé 19. století vštěpováno, jak je Německo silné, úspěšné a bohaté, najednou propadli deziluzi reality. Stát musel platit reparace, přišel o své mezinárodní postavení. A právě na této deziluzi a německé hrdosti byla postavena politika Nacionálněsocialistické německé dělnické strany (NSDAP)[2]. Od založení NSDAP a vyhlášení jejího politického programu v roce 1920, se antisemitismus stal součástí Hitlerovy ideologie. Tu shrnul ve své knize Mein Kampf (1924), jejíž náklady do roku 1945 dosáhly téměř 10 milionů výtisků. Po celou dobu 20. a 30. let vycházelo v Německu rovněž mnoho antisemitských periodik (nejznámější byl silně antisemitský časopis Der Stürmer, který vydával od roku 1923 Julius Streicher).

Vrcholem Hitlerova postupu k moci bylo sjednocení úřadu říšského kancléře a prezidenta a přisouzení si titulu vůdce a říšský kancléř, k čemuž došlo 30. ledna 1933. Od této chvíle byli židovští obyvatelé Německa vystaveni řadě diskriminačních opatření, které se neustále množily a vyhrocovaly a vytvořily situaci, která se nazývá ghettem beze zdí. Tato opatření později nacisté zaváděli v různé míře a intenzitě i na okupovaných územích.[3] Postup v procesu omezování práv a hospodářského a společenského vyčleňování byl podle okolností zrychlován či zpomalován. Němci se stali svědky vydání takřka 2000 zákonů a administrativních opatření omezujících Židy.

Je nezbytné zmínit, že postup nacistů nebyl směřován pouze proti Židům, ale také proti tělesně a duševně handicapovaným, homosexuálům, Romům či politickým odpůrcům NSDAP. Pro tyto skupiny byly již od první poloviny třicátých let zřizovány na území Německa koncentrační tábory. První z těchto táborů byly zřízeny v březnu 1933 v Dachau u Mnichova a v Oranienburgu u Berlína, následovaly Sachsenhausen (1936), Buchenwald (1937) a řada dalších.

III. CHRONOLOGIE UDÁLOSTÍ OBECNĚ

Raul Hilberg, americký historik rakouského původu, charakterizoval etapy šoa takto:

1. definice skupiny lidí, kteří mají být do tohoto procesu vtaženi;
2. vyvlastnění jejich majetku;
3. koncentrace obětí na určeném místě;
4. vyhlazení obětí deportacemi do vyhlazovacích táborů.

K legalizaci protižidovského násilí vytvořili nacisté v září 1935 ucelený systém legislativních norem, které se podle místa přijetí nazývají norimberskými zákony. Byly to dva zákony: zákon o říšském občanství a zákon na ochranu německé krve

[2] Nacionálněsocialistická německá dělnická strana byla založena v roce 1919 jako Německá dělnická strana (Deutsche Arbeiterpartei). Po vstupu Hitlera, který se stal jejím předsedou v červenci 1921, byla přejmenována na Nacionálněsocialistickou německou dělnickou stranu (Nationalsoczialistische Deutsche arbeiterpartei). Strana byla zakázána po neúspěšném puči v listopadu 1923. Po propuštění z vězení roku 1925 ji Hitler buduje znovu.

[3] Velice obecně se dá říci, že rychlost realizace „konečného řešení“ v jednotlivých evropských zemích závisela především na tom, v jaké míře byly jednotlivé země nacistickým Německem kontrolovány. Např. Židé v Polsku, Srbsku, Nizozemí a na obsazených územích SSSR měli malou šanci na přežití. V ostatních případech záleželo na stupni závislosti té které země na Německu.

a německé cti a třináct prováděcích nařízení k nim. Tyto zákony zbavily Židy a další osoby, jež nemohly prokázat árijský či druhově příbuzný původ, říšského občanství a změnily je v bezprávné bytosti. Stanovily identifikační systém, který určoval, kdo bude považován za Žida nebo židovského míšence prvního či druhého stupně. Za Žida byl považován každý, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče, i když např. oba jeho rodiče i on sám byli pokřtěni nebo zůstávali bez vyznání. Kdo měl pouze dva nebo jednoho židovského prarodiče, mohl být považován za míšence, ovšem pouze za předpokladu, že sám nikdy nebyl členem židovské obce, případně nevstoupil v manželství s židovskou osobou. Zaveden byl také pojem hanobení rasy, který zapovídal intimní styk rasově podřadných osob s árijci.

Protižidovská nařízení v Německu vyvrcholila v létě a na podzim roku 1938: Židé se museli registrovat a byly pro ně zavedeny průkazy označené písmenem „J“, v říjnu téhož roku bylo rozhodnuto o arizaci hospodářství a o segregaci Židů. Po zabrání Rakouska tzv. anšlusem z 12. března 1938 se tato nařízení týkala i Rakouska. Rychlost a účinnost protižidovských opatření v Rakousku se stala vzorem, který byl později uplatňován i na dalších okupovaných územích.

Zlegalizováním násilí proti Židům se stala křišťálová noc, která proběhla v Německu, Rakousku a v odtrženém českém pohraničí (tzv. Sudetech) v noci z 9. na 10. listopadu 1938. Záminkou pro rozpoutání novodobého pogromu se stal útok a následná smrt pracovníka německého velvyslanectví v Paříži Ernsta vom Ratha, který provedl židovský student Herschel Grynszpan[4]. Během křišťálové noci bylo zničeno celkem 281 synagog, přibližně sto obyvatel židovského původu bylo zavražděno a 30 000 zatčeno a uvězněno v koncentračních táborech. Výsledné škody a pokuta za celou událost byly stanoveny na 5 milionů říšských marek a byly předloženy k úhradě Židům.

Dne 30. ledna 1939 pronesl Adolf Hitler před Říšským sněmem své proslulé proroctví: „Pokud by se mezinárodnímu finančnímu židovstvu uvnitř i mimo Evropu podařilo uvrhnout národy ještě jednou do světové války, potom výsledkem nebude bolševizace země, a tím vítězství židovstva, nýbrž zničení židovské rasy v Evropě.“ O počátcích šoa však nepanuje mezi historiky shoda – někteří se domnívají, že šoa byl plánovaný již v době předválečné, tj. po roce 1933, jiní jsou toho názoru, že se myšlenka fyzické likvidace evropských Židů zrodila až v průběhu války, kdy k tomu byly válečnými úspěchy vytvořeny podmínky, tj. v roce 1941. V době, kdy ještě vyvraždění Židů nebylo proveditelné, soustředil se Hitler na hromadné vystěhování – deportování. V plánu měl vytvořit jakousi rezervaci v lublinské oblasti v Polsku anebo např. transport Židů na Madagaskar.

Po okupaci Polska započala etapa soustřeďování Židů. První ghetto vzniklo ve městě Piotrków Trybunalski již v říjnu 1939, v dubnu 1940 následovalo ghetto v Lodži, v listopadu 1940 ve Varšavě. Zároveň probíhaly přípravy na přechod k masovému vyhlazování Židů. Přechod ke konečné etapě masového vyvražďování, kterou byl pověřen říšský vůdce SS a šéf německé policie Heinrich Himmler, je spjat s plánováním akce Barbarossa (napadení Sovětského svazu). Hned za frontou postupovaly jednotky Einsatzgruppen (pohotovostní jednotky) vytvořené z příslušníků bezpečnostní policie a bezpečnostní služby. K největšímu masakru došlo 29. a 30. září 1941 v rokli Babi Jar u Kyjeva, kde bylo zastřeleno 33 771 kyjevských Židů. Podle neúplných vlastních záznamů povraždily pohotovostní skupiny téměř 1 milion Židů.

Vzhledem k pomalému postupu ve vyvražďování se jakýmsi dočasným řešením stalo soustředění Židů v ghettech, odkud měli být postupně v transportech vysíláni na Východ, k likvidaci. Značná část ghettoizovaných Židů ovšem zemřela již v těchto ghettech v důsledku nevyhovujících hygienických, ubytovacích a stravovacích podmínek i neustálého teroru příslušníků SS.

[4] Záminkou k tomuto činu bylo vydání nařízení, na jehož základě Židé, kteří nemohli prokázat německé občanství, byli jako polští občané vypovězeni z Německa do Polska. Rodina Grynszpana přišla do Německa právě z Polska. Polsko je však odmítlo přijmout, a tak se téměř 17 000 Židů ocitlo v zemi nikoho na hranicích.

Masové popravy prováděné Einsatzgruppen byly pro jednotky psychicky náročné, proto nacisté začali využívat jiných metod. Od prosince 1941 bylo k masovému vraždění Židů ve vyhlazovacím táboře Chelmno používáno plynových vozů; tímto způsobem zde bylo zavražděno přibližně 150 000 lidí. Později nad těmi mobilními zvítězila stálá plynová zařízení, protože dokázala vraždit efektivněji. V rámci akce Reinhard nacisté vybudovali vyhlazovací tábory se stabilními plynovými komorami: Chelmno (zal. 1941), Treblinka (zal. 1941), Belžec (zal. 1941) či Sobibor (zal. 1942). K budování plynových komor bylo přikročeno na základě usnesení státních sekretářů ministerstev a vyšších velitelů SS, kteří se sešli 20. ledna 1942 na konferenci ve Wannsee u Berlína. Na konferenci bylo za předsednictví Reinharda Heydricha rozhodnuto přikročit k realizaci „konečného řešení židovské otázky".

Centrem vyhlazování Židů se od jara 1942 stala Osvětim II – Březinka / Auschwitz II – Birkenau (komplex budován vedle původního, kmenového tábora, od března 1941), kde fungovala čtyři krematoria s plynovými komorami, v nichž byly oběti vražděny plynem kyanovodíkem cyklonem B. Po příjezdu do vyhlazovacích táborů byla většina deportovaných okamžitě zavražděna. Ostatní byli určeni pro práci a umírali posléze na následky namáhavé práce, nedostatku stravy, nelidského zacházení ze strany dozorců, atp.

Celkový počet Židů zavražděných v Osvětimi se odhaduje na 1,2 až 1,6 milionů. Vraždění v plynových komorách probíhalo i např. v Majdanku, v menším rozsahu v Sachsenhausenu, Mauthausenu, Ravensbrücku a na dalších místech. Mnoho z přeživších v koncentračních a vyhlazovacích táborech zahynulo na konci války při tzv. pochodech či transportech smrti vypravených z likvidovaných táborů. Odhaduje se, že během nacistického "konečného řešení židovské otázky" bylo zavražděno 5,1–5,8 milionu Židů. Všeobecně užívaný údaj o 6 milionech obětí šoa pochází z výpovědi Adolf Eichmanna při soudním procesu po válce. Toto číslo však historickému bádání neodpovídá.

IV. CHRONOLOGIE A UDÁLOSTI: PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

Německý nástup do Československa začal 30. září 1938. Po vynuceném podpisu Mnichovské dohody bylo nacistickými vojsky obsazeno české a moravské pohraničí, tzv. Sudety. Přibližně 29 000 obyvatel pohraničí bylo podle norimberských zákonů, které vstoupily v Sudetech okamžitě v platnost, označeno za Židy a více než 18 000 z nich bezprostředně uprchlo do českého vnitrozemí.

Dosavadní československá vláda a prezident Eduard Beneš začátkem října podali demisi. Část politiků v čele s Benešem odešla do exilu a v Londýně vytvořila exilovou vládu. Novým prezidentem tzv. druhé republiky, kterou lze časově ohraničit zářím 1938 a březnem 1939, byl 30. listopadu 1938 jmenován Emil Hácha. V období tzv. druhé republiky se ve společnosti výrazně projevil antisemitismus – prozatím verbální.

Zbytek Československa, od kterého se o den dříve odtrhlo Slovensko, byl 15. března 1939 okupován německými vojsky a 16. března 1939 byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava. V čele protektorátu stál říšský protektor, kterým se stal Konstantin von Neurath. K březnu 1939 bylo na území protektorátu evidováno 118 310 Židů, z nichž se 103 960 hlásilo k židovskému vyznání.

V prvních letech protektorátu usilovali Němci o snížení počtu židovského obyvatelstva jeho vystěhováním. Za povolení k emigraci bylo nutno zaplatit vysoké částky. Do konce roku 1939 odjelo dle oficiálních statistik z protektorátu 19 016, roku 1940 pak 6 176 židovských vystěhovalců. V příštích dvou letech už jen 785 osob.

Krátce po vzniku protektorátu vstoupily v platnost norimberské zákony a další protižidovská opatření, zákazy, nařízení, kterých bylo více než tři sta. Účelem nařízení bylo židovské obyvatelstvo izolovat, vytlačit z veřejného života, psychicky i fyzicky je zdecimovat. Židům bylo např. zakázáno vstupovat na vybraná náměstí, do určitých ulic, do

parků, do veřejných sadů, zahrad a lesů, bylo jim zakázáno navštěvovat divadla, kina, knihovny, sportovní podniky a zábavní zařízení, plovárny a veřejné lázně, v místních hromadných dopravních prostředcích měli Židé vyhrazenu plošinu posledního vozu, nákupní doba byla pro ně omezena na dvakrát dvě hodiny denně, byly jim odebrány telefonní přístroje, rozhlasové přijímače, gramofony, šicí stroje, jízdní kola, lyže, domácí zvířectvo. Po 20. hodině nesměli vycházet z domu. V lednu 1940 byla zahájena arizace židovského majetku. Tady je nutné poznamenat, že nacisté řešili expropriaci židovského majetku v těsné návaznosti na jejich politiku k českému obyvatelstvu: jelikož i Češi měli být později vyvlastněni, arizace probíhala de facto jako germanizace. Od února 1940 byly legitimace označovány červeným písmenem „J“, od 1. září 1941 museli všichni Židé starší 6 let nosit viditelně na oděvu žlutou židovskou hvězdu.

První deportace z území protektorátu proběhly v říjnu 1939 a směřovaly na území Generálního gouvernementu, do Niska nad Sanem. Nacisté chtěli v Nisku vytvořit zvláštní židovskou rezervaci a muži z protektorátu zde měli začít budovat tábor. Další transporty byly ale zastaveny, mezitím bylo totiž rozhodnuto o koncentraci židovského obyvatelstva v ghettech a teprve následné transportaci do vyhlazovacích táborů k likvidaci.[5]

První transporty z protektorátu směřovaly do Lodže, kam odjelo mezi 16. říjnem a 3. listopadem 5 transportů z Prahy, do Minsku (transport z Brna). Úřady v Lodži již nebyly schopny tak rychle přijímat další osoby, proto bylo rozhodnuto, že před samotným vysídlením Židů dojde k jejich ghettoizaci v Terezíně.

TEREZÍN

Terezín byl nacisty vybrán jako sběrné a průchozí místo pro Židy z protektorátu, Německa, Nizozemska, Dánska a Rakouska, později tu byli internováni také Židé z Maďarska a Slovenska. Terezín byl zvolen pro svou polohu i pevnostní architekturu: byl opevněn, ležel těsně u hranic protektorátu s říší a nacházela se zde kasárna, ve kterých bylo možné ubytovat velký počet lidí. Až do června 1942 zde žilo vedle internovaných Židů také civilní obyvatelstvo. V Malé pevnosti v Terezíně zřídili nacisté v červnu 1940 věznici gestapa pro politické vězně z protektorátu.

První transport se 342 muži přijel do Terezína 24. listopadu 1941. Ti měli připravit podmínky pro další transporty, ale už od konce listopadu 1941 přijížděli transporty o 1000 lidech. První transport z Terezína na Východ odjel 9. ledna 1942.

Správa ghetta byla vykonávána židovskou samosprávou, která vykonávala příkazy SS a měla jen minimální možnost pomáhat vězněným. V čele stáli Judenältester (židovský starší) a Ältestenrat (Rada starších). Ve funkci židovského staršího působili postupně Jakub Edelstein, dr. Paul Eppstein a dr. Benjamin Murmelstein.

Terezín byl označen jako židovské ghetto a stejně jako v jiných ghettech i zde platila pracovní povinnost od 16 do 65 let, ve skutečnosti často pracovaly i mnohem mladší děti. Obyvatelé ghetta však trpěli především nedostatkem stravy, špatnými hygienickými podmínkami, nemocemi a nedostatkem místa. K ubytování vězňů v ghettu sloužila bývalá kasárna. V městě určeném pro 7000 lidí žilo v době největšího přelidnění téměř 60 tisíc vězňů. Lidé žili namačkáni v hromadných ubikacích zřízených jako provizoria v kasárenských budovách, sklepích, půdách či kasematech ve valech pevnosti. Při tak velké přelidněnosti byly hygienické podmínky katastrofální a stravování nedostatečné. V důsledku tohoto v Terezíně propukaly epidemie nakažlivých nemocí, které měly za následek vysokou úmrtnost: v červnu 1942 zde denně zemřelo průměrně 32 vězňů, v září až 131.

Největší hrozbou pro terezínské vězně byl strach z transportu na Východ; o osudu transportů se nic bližšího nevědělo. Z Terezína bylo celkem vypraveno 63 transportů s téměř 90 tisíci osobami, od října 1942 směřovaly tyto transporty výhradně

[5] Některým mužům z těchto transportů se podařilo uprchnout do SSSR - demarkační linie mezi Německem a Sovětským svazem tvořila i řeka San - kde vstoupily do Svobodovy armády, ti co neutekli a přežili, se po zrušení tábora vrátili domů a později byli deportováni znovu.

do Osvětimi. V září 1943 do Osvětimi dorazily dva velké transporty s 5000 vězni z Terezína. Byl tam pro ně vybudován speciální „rodinný tábor". Tito vězni nemuseli podstoupit selekci, neměli oholené hlavy a rodiny nebyly rozděleny. Ale jejich dokumenty byly označeny písmeny SB (Sonderbehandlung neboli zvláštní zacházení), což bylo krycí označení pro smrt v plynových komorách. Po období šesti měsíců byli v plynových komorách zavražděni 3792 vězni z oněch 5000, kteří do Osvětimi přijeli v září 1943. V prosinci 1943 a v květnu 1944 přijelo z Terezína do Osvětimi dalších 12 500 vězňů, kde jich většina byla zavražděna v červenci 1944. Vraždění v osvětimském rodinném táboře bylo největší masovou vraždou československých občanů během druhé světové války.

Zvláštním fenoménem byl Terezíně kulturní život. Ten je pozoruhodný svou šíří i kvalitou za daných podmínek. Soustředěno zde bylo velké množství umělců a vědců ze všech možných oborů a vědeckých odvětví. Pořádaly se zde přednášky pro veřejnost z nejrůznějších oborů, konaly se koncerty a divadelní představení. Hrály se např. Smetanova Prodaná nevěsta, Verdiho Requiem či kabarety a revue. Kultura byla výrazem duchovního odporu vězňů.

Ghetto v Terezíně také sloužilo nacistické propagandě. Ve filmu, který byl natočen s propagandistickým záměrem, byl Terezín prezentován jako modelové židovské sídliště darované Židům Hitlerem a místo, kde se jim dobře žije. Delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže navštívila ghetto v červnu 1944. Před její návštěvou bylo provedeno „zkrášlování města". Na trase, kterou měla delegace projít, byly opraveny budovy, byly vyvěšeny klamné vývěsní štíty s nápisy jako „banka" nebo „škola", na záhonech na náměstí byly vysazeny květiny a byl postaven hudební pavilon. Přelidnění ghetta bylo redukováno vypravením několika transportů do Osvětimi. Mezinárodní výbor Červeného kříže z toho následně vyvodil, že Terezín je konečný tábor, odkud Židé už nikam jinam deportováni nebudou.

Nepřehlédnutelnou část obyvatelstva tvořily v Terezíně děti, které byly vytrženy ze svého dosavadního života a často odloučeny od zbytku rodiny. Oddělení péče o mládež se staralo o materiální i zdravotní zabezpečení dětí ve věku 4-16 let, ale také o jejich vzdělávání a výchovu. V průběhu roku 1942 vznikaly v domovy pro děti a mládež – tzv. kinderheimy. V těchto domovech žily děti pohromadě pod dohledem vychovatelů, společně se zde stravovaly, věnovaly se zakázané výuce i hrám. Na Východ bylo deportováno více než 10 000 dětí, z nichž se vrátilo jen asi 240. V Terezíně bylo osvobozeno asi 880 dětí.

Terezínským ghettem prošlo od listopadu 1941 do 8. května 1945 na 155 000 lidí, z nichž 74 tisíc Židů bylo z protektorátního území. Na 90 000 vězňů bylo deportováno na Východ. Konce války se v Terezíně dožilo 6875 Židů z území protektorátu a asi 240 z území zabraného československého pohraničí – tzv. Sudet. K 15. březnu 1945 bylo na území protektorátu evidováno jen 3030 Židů mimo Terezín a věznice. Z českých zemí zahynulo 77 297 Židů.

V září 1946 na území Čech, Moravy a Slezska žilo 17 892 Židů. Bylo obnoveno 53 židovských náboženských obcí sestávající se z asi 8 000 členů. V následujících letech mnoho Židů emigrovalo do nově vzniklého Státu Izrael. Od roku 1950 ti, kteří zůstali, byli vystaveni státnímu antisemitismu. Důvodem byl československý postoj k mezinárodní politice a protináboženská povaha komunistického režimu. Mnoho židovských obcí bylo znovu zrušeno, židovské hřbitovy nebyly udržovány a synagogy byly zničeny. Situace se změnila teprve po roce 1989. Lidé začali poprvé otevřeně hovořit o šoa. V říjnu 2007 v České republice existovalo deset židovských obcí s počtem členů přibližně 3 500.